

ЧЕРЕДНІЧЕНКО ГАЛИНА АНАТОЛІЇВНА

**ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ
МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ-МЕНЕДЖЕРІВ У
ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

Київ 2013

ББК 74.58
З 49
УДК 378.013.43:316.7

Рекомендовано до друку Вченою радою НУХТ (протокол № 3 від 20.11.2013 р.).

Рецензенти:

Амеліна С. М. – д.пед.н., професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Вікторова Л. В. – к.пед.н., доцент кафедри східноєвропейських мов, Національна академія Служби безпеки України, м. Київ

Чередніченко Г. А. Формування творчих здібностей майбутніх бакалаврів-менеджерів у процесі вивчення іноземної мови: Монографія. – Київ: Інкос-Видавництво, 2013. – 287 с.

Монографію присвячено актуальній проблемі формування творчих здібностей студентів у процесі вивчення іноземної мови. Визначено суть, структуру, педагогічні умови формування творчих здібностей, створено модель реалізації сформованих авторами умов у навчально-виховному процесі, розглянуто методи та розроблено методіку формування творчих здібностей майбутніх менеджерів.

Робота представляє інтерес для викладачів англійської мови вищої школи, магістрантів та аспірантів, які займаються дослідженням сучасних технологій навчання іноземних мов. Робота корисна також для керівників навчальних закладів, які опікуються дотриманням європейських стандартів в освіті та забезпеченням академічної мобільності студентів.

УДК 378.013.43:316.7
ББК 74.58

ISBN 978-966-2781-48-9

© Чередніченко Г.А., 2013
© Інкос-Видавництво, 2013

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
.4	
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	
1.1. Феномен творчих здібностей у психолого-педагогічній науці.....	8
1.2. Напрями та аспекти формування творчих здібностей студентів у психолого-педагогічній теорії і практиці.....	30
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ-МЕНЕДЖЕРІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ	
2.1. Принципи та педагогічні умови формування творчих здібностей майбутніх бакалаврів-менеджерів.....	55
2.2. Модель формування творчих здібностей майбутніх бакалаврів-менеджерів у процесі фахової підготовки.....	93
РОЗДІЛ 3. НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ-МЕНЕДЖЕРІВ	
3.1. Методи та прийоми розвитку творчої активності студентів.....	104
3.2. Дидактичні можливості ігрової діяльності як засобу розвитку творчих здібностей студентів.....	124
3.3. Методика формування творчих здібностей студентів.....	160
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	
.....	175
ВИСНОВКИ.....	2

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	268
---------------------------------	-----

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний соціальний і економічний розвиток країни потребує кваліфікованих, ініціативних менеджерів, які, по-перше, матимуть ґрунтовну теоретичну й практичну підготовку з фаху, по-друге, зможуть швидко адаптуватися до економічних змін та коригувати професійну діяльність, самостійно приймати рішення, пов'язані з професійною діяльністю, прагнути до неперервної самоосвіти, постійного поновлення освоєних у навчальному закладі наукових знань, а, отже, створювати власними силами нові науково-технічні цінності.

У Законі України «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті наголошується на необхідності підвищення професійного та загальнокультурного рівня випускників [86, 111].

Теоретичне і методичне забезпечення процесу формування творчих здібностей студентів є однією з актуальних проблем педагогічної теорії і практики, вирішення якої дає можливість не тільки підвищувати професійну компетентність випускників, але й всебічно розвивати майбутнього фахівця, для якого характерними повинні бути відповідальність, цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, критичність, здатність діяти по-новому, пропонувати цікаві нестандартні підходи, постійне прагнення до вдосконалення, формувати здібності не до репродуктивної, а до самостійно осмисленої і творчо сформованої поведінки.

Проблема творчих здібностей особистості досліджувалася мислителями усіх епох розвитку світової культури. Розкрити метафізичну сутність творчості через релігійно-етичну інтуїцію намагалися Ф.Аквінський, Августин Блаженний, Ксенофан, Плотін, Сократ, В.Соловйов, Ф.Шеллінг; питання пізнання світу в процесі художньої інтуїції вивчали М.Лосський, Платон, А.Шопенгауер та інші.

Значний внесок у розробку філософських та соціологічних аспектів теорії творчості зробили Г.Батіщев, М.Бердяєв, М.Венгоренко, Г.Давидова, Б.Кедров, О.Клепиков, М.Коган, А.Коршунов, П.Кравчук, І.Кучерявий, П.Лямцев, В.Овчинников, Г.Сковорода, Л.Сохань, В.Цапок, А.Шептулін, В.Шинкарук, А.Шумілін, В.Франкл, Е.Фромм та інші.

Психолого-педагогічні фактори, що сприяють формуванню творчих здібностей особистості, досліджувалися такими вченими як І.Аверіна, В.Андреев, Т.Галкіна, Ю.Гільбух, Л.Єрмолаєва-Томіна, О.Киричук, Н.Козленко, О.Матюшкін, В.Моляко, Б.Нікітін, В.Рибалка, С.Сисоєва, М.Смульсон, М.Холодна, Г.Чистякова та інші.

Проблема формування творчих здібностей розглядалась у контексті вивчення загальних творчих здібностей, від яких залежить успішність у багатьох видах діяльності (В.Андреев, Г.Балл, Д.Богоявленська, Л.Венгер, Н.Лейтес, І.Лернер, О.Лук, Я.Пономарьов, В.Роменець та ін.), а також спеціальних творчих здібностей, які визначають успішність у конкретних видах діяльності: технічній (В.Моляко, В.Сидоренко), музичній (О.Рудницька), образотворчій (О.Мелік-Пашаєв, О.Савенков), літературній

(З.Новлянська, З.Юрченко), педагогічній (М.Гоноболін, Н.Гузій, Н.Кічук, Н.Кузьміна, М.Лазарєв, Т.Хрустальова), математичній (В.Крутецький), спортивній (Б.В'яткін) та багато інших.

Проблеми змісту, методів та форм навчання і виховання майбутніх фахівців знайшли своє відображення у працях В.Аванесова, В.Борисова, Є.Кулика, П.Лузана, В.Мадзігона, В.Манька, М.Носка, Н.Тверезовської, Д.Тхоржевського та інших.

Проблеми підготовки фахівців різного профілю до управлінської діяльності висвітлені у працях І.Лікарчука, О.Романовського, Л.Сергєєвої, В.Щокіна; проблеми підготовки менеджерів досліджували Ю.Голубєв, В.Дюков, С.Макаров, М.Махмутов, Ю.Морозов, Ф.Русинов, Є.Уткін, В.Яровий.

Зарубіжний досвід підготовки бакалаврів висвітлено в працях А.Барбариги, Б.Вульфсона, С.Головка, О.Лещинського, Е.Лисової, З.Малькової, Н.Нікандрова, В.Параїла, П.Пижнікова, Н.Федорової, Л.Філіпової, Е.Чуткерашвілі.

В дисертаційних дослідженнях висвітлені проблеми формування професійних якостей (М.Ісаєнко (військові), Л.Кайдалова (фармацевти), О.Клочко (юристи), О.Набока (економісти)), та професійної підготовки менеджерів (І.Герасимова, О.Капітанець, Л.Паращенко, Т.Становська, О.Шмирова, Л.Влодарска-Зола).

Аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури з проблеми свідчить, що не зважаючи на досить вагомні результати наукових пошуків у галузі формування творчих здібностей студентів, у них не знайшли належного розкриття питання про: сутність поняття «творчі здібності», критерії, показники та рівні їх сформованості; фактори та умови формування творчих здібностей бакалаврів-менеджерів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів; механізми, принципи та шляхи їх формування. Педагогічні умови розвитку творчих здібностей студентів у навчальній діяльності в педагогіці представлені недостатньо повно. Є лише різні точки зору відносно умов, сприятливих для творчості: психологічні передумови, що сприяють зануренню творчої особистості у фазу надихання (А.Маслоу); умови, засновані на організації поглибленого дослідження об'єкту або явища (В.Вернадський); рекомендації зі створення творчого середовища в ході навчання, спрямованого на розвиток окремих творчих здібностей (М.Кларін); класифікація умов для успішного виконання продуктивної математичної діяльності (В.Крутецький); класифікація умов для повноцінної наукової творчої діяльності (Ф.Ратнер).

Іноземна мова, як навчальний предмет може і повинен внести свій внесок у процес розвитку творчих здібностей студентів. Маючи величезний виховний, освітній і розвиваючий потенціал для розвитку та формування творчих здібностей студентів, іноземна мова може реалізувати його лише в ході здійснення практичної мети навчання, тобто тільки в тому випадку, якщо студент процесі іншомовної комунікативно-пізнавальної діяльності (слухаючи, розмовляючи, читаючи) буде розширювати свій загальноосвітній

кругозір , розвивати своє мислення, пам'ять, почуття та емоції; якщо в процесі іншомовного спілкування формуватимуться соціально-ціннісні якості особистості: світогляд, моральні цінності і переконання, риси характеру.

Незважаючи на велику кількість публікацій з методики викладання іноземної мови, що виходять останнім часом, науково-практичного та методичного матеріалу на допомогу педагогам суттєво не вистачає.

Автором запропоновано різнорівневі творчі, дослідницькі, пошукові завдання, комплекс педагогічних ігор, рольових та комунікативних ситуацій, що розроблялися і використовувалися автором під час тривалого педагогічного експерименту, увійшли до навчального підручника «Англійська мова» для викладачів іноземних мов та студентів немовних вищих навчальних закладів.

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

1.1. Феномен творчих здібностей у філософській, психологічній та педагогічній науці

Протягом багатьох років феномен творчих здібностей привертає до себе увагу представників самих різних галузей наукових знань – філософії, психології, педагогіки, лінгвістики та інших.

Одним із важливих теоретичних підходів до вивчення сутності такого складного явища як творчі здібності особистості є філософський.

Філософський словник визначає творчі здібності як «граничну концентрацію духовних сил людини, її емоцій, почуттів, уяви, фантазії, інтелекту, професійної кваліфікації, що формуються і розвиваються лише в суспільно-культурному середовищі» [232].

Філософське осмислення природи творчих здібностей особистості залежить від того світогляду, який мав дослідник. Прикладом цього можуть бути думки філософа Платона, який у своїх трактатах намагався тлумачити сутність творчого процесу як споглядання вічного і незмінного буття. Це дозволяло йому стверджувати, що творчі здібності є основою споглядання нескінченного і вічного, їх не можна обмежувати процесом пізнання [184].

Розкрити метафізичну сутність творчості через релігійно-етичну інтуїцію намагалися Ф.Аквінський, Августин Блаженний, Ксенофан, Плотін, Сократ, В.Соловійов, Ф.Шеллінг. Питання пізнання світу в процесі художньої інтуїції досліджували Мен де Біран, М.Лоський, Платон, А.Шопенгауер та інші.

Спираючись на інші світоглядні міркування у XVIII столітті, І.Кант пов'язує творчі здібності з продуктивною здатністю уяви. З погляду дослідника, структура творчого процесу є одним із найважливіших проявів свідомості. Творча здатність уяви, згідно міркувань І.Канта, поєднує різноманіття почуттєвих вражень і єдність понять розуму. Уява ототожнює в собі споглядання і діяльність людини. Отже, творчі здібності, з погляду І.Канта, знаходяться у самій основі пізнання людиною навколишньої дійсності [95].

Певний час у наукових розвідках філософів переважала думка про те, що здібності є властивостями душі, що це є особливі сили, які передаються спадково і властиві індивіду з народження. З таким поглядом не погоджувалися деякі дослідники, зокрема англійський філософ Дж. Локк, який вказував на те, що здібності людини повністю залежні від зовнішніх умов її життя. Критично оцінюючи зазначені вище наукові погляди,

представники діалектико-матеріалістичної філософії стверджували, що уродженими є лише анатомо-фізіологічні особливості, які виступають у якості передумови можливого розвитку здібностей. Водночас, самі здібності формуються у процесі здійснення різноманітної діяльності під час складної системи взаємодії особистості з іншими людьми [132].

Феномен формування і розвитку творчих здібностей розглядався М.Бердяєвим, В.Гумбольдтом, Е.Кассирером, М.Мамардашвілі, В.Франклом, Е.Фроммом, В.Цапком та ін. [21, 140, 233, 238].

У розробці проблем творчості та творчих здібностей значний внесок залишили представники філософії України, в першу чергу, – філософ-просвітител Г.Сковорода [213].

У центрі власної філософії просвітител поставив людину та проголосив принцип «пізнай себе» – вияви власні природні схильності, задатки до діяльності певного виду, знайди свою «сродну працю» (заняття за покликанням, діяльність відповідно до здібностей) – і ти будеш щасливим і задоволеним, «пізнаєш світ і його закони». Тобто, філософ був впевнений в тому, що кожна людина має великі творчі здібності від народження й кожен здатен щасливо творити, реалізовуватися у правильно обраній (на основі задатків) діяльності в суспільстві. Для цього треба зрозуміти особливості своєї невидимої натури – духу, розуму, «божественного обдарування», – йти шляхом розвитку природних нахилів і досягти «вершини буття»: «щастя твоє, і мир твій усередині тебе є» [213, с.422].

Можемо зробити висновок про те, що Г.Сковорода вбачав залежність розвитку творчих здібностей людини від усвідомлення нею власних задатків та свободи вибору діяльності певного виду в людському соціумі.

У сучасній науковій філософській практиці домінує діалектико-матеріалістичне осмислення природи творчих здібностей людини, що розглядає творчі здібності як якісний рівень розвитку здібностей, котрий виражається через поняття таланту та геніальності, і відрізняються характером отриманих продуктів діяльності [230].

Для того, щоб розглянути феномен творчих здібностей у психологічній науці, з'ясуємо сутність поняття «здібності» і пов'язані з ним поняття «задатки», «нахили».

Психологічний словник за редакцією А. Петровського та М. Ярошевського визначає здібності як «індивідуально-психічні особливості особи, які є умовою успішного виконання того чи іншого продукту діяльності» [191, с.28].

Предметом психологічного вивчення здібності стали в ХІХ столітті, коли праці Ф.Гальтона поклали початок експериментальному і статистичному дослідженню відмінностей між людьми. На його думку, здібності виявляються в процесі оволодіння діяльністю, в тому, наскільки індивід за інших рівних умов швидко і глибоко, міцно і легко засвоює способи її організації і здійснення, тісно пов'язані з загальною спрямованістю особистості, з тим, наскільки стійкі нахили людини до тієї чи іншої діяльності. В основі однакових досягнень при виконанні однієї і тієї ж

діяльності у різних особистостей можуть лежати різні здібності, в той же час одна й та ж здібність може бути умовою успішності різних видів діяльності, що забезпечує можливість широкої компенсації здібностей. Одним з найважливіших моментів у процесі виховання і навчання є питання про сензитивні періоди, які сприяють становленню тих чи інших здібностей [191].

Класичним і найбільш об'єктивним, на думку провідних сучасних вчених, є тлумачення здібностей Б.Тепловим, який охарактеризував три їх ознаки:

1) під здібністю розуміють індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої;

2) здібністю називають не будь-які індивідуальні особливості, а лише ті, які забезпечують успішне виконання одного виду діяльності чи багатьох видів діяльності;

3) поняття «здібність» не зводиться до тих знань, навичок чи вмінь, які вже напрацьовані даною людиною [224, с.16].

Зосереджуючи увагу на індивідуальних відмінностях між людьми за здібностями, Б.Теплов, однак, зазначає, що головне не в тому, що одні люди більше, а інші менше обдаровані. Важливіше те, що різні люди мають різну обдарованість і їхні здібності розвиваються не в кількісному, а в якісному відношенні.

Велику увагу Б.Теплов приділяє ролі задатків у розвитку здібностей, категорично виступаючи проти визнання природженості здібностей, вважаючи, що вродженими можуть бути лише природні передумови. З цього приводу вчений писав: «Вродженими є анатомо-фізіологічні особливості, тобто задатки, а самі здібності завжди лишаються наслідками розвитку. Задатки, – за Б.Тепловим, – це властивості вищої нервової діяльності людини» [224, с.15]. Зв'язки між задатками і здібностями не однозначні. На основі різних за структурою задатків можуть сформуватися подібні здібності і, навпаки, на основі подібних задатків – різні здібності. Таким чином, «генетичне спорядження» індивіда, що є передумовою здібностей, не визначає їх розвиток [224, с.17].

Психологічний словник за редакцією В.Давидова, О.Запорожця, Б.Ломова визначає задатки здібностей як «певні генетично детерміновані, анатомо-фізіологічні особливості мозку і нервової системи, які є індивідуально-природною передумовою складного процесу формування і розвитку здібностей. В якості задатків загальних і спеціальних здібностей можуть виступати:

- типологічні властивості нервової системи;
- співвідношення 1-ї і 2-ї сигнальних систем;
- індивідуальні особливості побудови аналізаторів, окремих областей кори головного мозку, тощо» [73, с.106].

Психологічний словник за редакцією В.Войтка визначає задатки як «вроджені анатомо-фізіологічні риси індивіда, природна передумова його розвитку. Задатки – органічна основа здібностей» [192, с.59].

Отже, сутність поняття «задатки» можна пояснити так: задано лише передумови розвитку, які тільки у взаємодії з іншими умовами, насамперед із соціальним середовищем, можуть виявлятися в ході життя і формування здібностей.

Разом з тим, не можна вважати задатки зовсім «нейтральними» по відношенню до майбутніх здібностей. Так, особливості зорового аналізатора відобразяться на здібностях, які потребують участі даного аналізатора, а особливості мовленнєвих центрів мозку більш безпосередньо виступлять у видах діяльності, пов'язаної з мовленнєвими здібностями, тощо. Таким чином, індивідуальні задатки в якійсь мірі вибіркові, не однакові по відношенню до різних видів діяльності. Існують значні індивідуальні відмінності в структурі мозкової тканини людей, але питання про роль цих морфологічних відмінностей як умов розвитку психологічних властивостей залишається ще не розкритим[192].

Здібності через ознаку «властивості індивіда» визначають такі психологи як О.Ковальов, Н.Лейтес, В.М'ясищев, К.Платонов [105, 126, 185]. Проте С.Рубінштейн, В.Крутецький та інші визначають поняття «здібності» через поняття «індивідуальні особливості індивіда»[203, 77].

Так, О.Ковальов визначає сутність здібностей як «синтез властивостей індивіда, які відповідають вимогам діяльності і забезпечують високі досягнення в ній» [106].

О.Ковальов і В.М'ясищев, не відмовляючись від поняття «задатки», вбачають в них не стільки анатомо-фізіологічні, а психологічні властивості, в першу чергу ті, які дитина виявляє в самій ранній фазі оволодіння діяльністю, а іноді і доросла людина, яка ще не займалася цією діяльністю [105, с.61].

С.Рубінштейн під здібністю розумів складне синтетичне утворення особистості, яке визначає її здатність до успішного виконання будь-якого виду діяльності. Він не зводив здібність до знань, умінь та навичок, а підходив до цієї проблеми діалектично: з одного боку, здібність – передумова виконання дії і, водночас, оволодіння знаннями та вміннями, а з другого – у процесі опанування ними формується здібність [203, с.49].

Здібності, на думку В.Шадрикова, – це конкретні прояви психічних функцій, а їх розвиток – це «процес біологічного та культурного розвитку у їх єдності» [258, с.14]. Вчений визначає здібності у трьох вимірах: індивіда, суб'єкта діяльності та особистості. Здібності людини як індивіда є відображенням її природної (біологічної) суті і проявляються як властивості функціональних систем, що реалізують окремі пізнавальні та психомоторні функції. На їх основі розвиваються здібності людини як суб'єкта діяльності та здібності людини як особистості. Усі згадані здібності мають індивідуальну міру вираження та проявляються в успішності та якісній своєрідності: пізнання навколишнього предметного світу та організація адаптивної поведінки (здібності індивіда), оволодіння та реалізація діяльністю (здібності суб'єкта діяльності), соціального пізнання та вчинків (здібності особистості).

В.Крутецький розглядає здібності як індивідуально-психологічні особливості людини, що сприяють швидкому та легкому оволодінню нею певною діяльністю та відповідними уміннями й навичками [116, с.35].

Г.Костюк розглядав здібність як «вияв сутності людини, складну синтетичну структуру особистості, тісно пов'язану з комплексом її якостей, зокрема із знаннями, потребами й інтересами» [112, с.3]. Конкретизуючи свою думку, Г.Костюк розрізняє рівні здібностей індивідів за способами пізнання об'єктивної дійсності, які в них переважають за швидкістю та легкістю оволодіння різними видами діяльності і за продуктивністю праці. Порівняння аналогічних можливостей виявляє особливості, притаманні певним групам людей і окремим особам.

Н.Лейтес повністю прийняв визначення здібностей, запропоноване Б.Тепловим, але на підставі висновків своїх досліджень дещо уточнив його, зазначивши, що «здібності – властивості особистості, від яких залежить можливість здійснення і ступінь успішності діяльності» [126, с.22]. Таким чином, учений ставить питання про те, що здібності самі собою не забезпечують успіху в діяльності: вони створюють лише можливості для його досягнення і багато в чому залежать від знань людини, від оволодіння нею потрібними навичками тощо. Він також зазначає, що у кожній нормальній людині є великі можливості для вдосконалення, але це не означає, що можна сподіватися на однаково високий розвиток одних і тих самих здібностей в усіх людей. Найвагомим у науковій теорії Н.Лейтеса є положення про роль нахилів у розвитку здібностей. «Здібності, – писав учений, – це не потяг до певних видів занять, це дещо більше, ніж інтерес до цих занять, хоча нерідко нахили починають розвиватися з інтересу до тієї чи іншої галузі діяльності» [126, с.10]. Зростання інтересу до діяльності пробуджує дедалі більше сил – людина починає постійно думати про неї, прагне поліпшити її: така заглибленість у працю не може не впливати і на розвиток здібностей. Водночас більш приваблює, дає задоволення діяльність, що проходить успішніше, тобто до якої в людини є здібності. Так, нахили ніби підтримують і підсилюють здібності (і навпаки), спільно розвиваючись.